

NAMIK SİNAN TURAN

İstanbul'da 1972 yılında doğdu. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisans çalışmasını aynı bölümün Siyasi Tarih Anabilim dalında Türkiye'de Çağdaşlaşma ve Müzik konulu teziyle 1998'de tamamladı. Hilafet Kurumunda Yapısal Değişim ve Osmanlı Hilafeti başlıklı doktora tezini 2003 yılında bitirdi. Çalışmaları geç Osmanlı dönemi ve II. Meşrutiyet döneminin toplumsal ve siyasal tarihi üzerine yoğunlaşan Turan 2009 yılında doçent, 2014 yılında profesör unvanını aldı. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde Siyaset Bilimi Anabilim dalında görev yapan Turan'ın, *Hilafetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması* (2004), *İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasisinin İzinde* (2014), *Hilafet: Erken İslam Taribinden Osmanlı'nın Son Yüzyılı* (2017) adlı kitaplarının yanı sıra Osmanlı diplomasi tarihine dair kitap bölümleri, modernleşmenin Osmanlı toplum yapısındaki göstergeleri ve Osmanlı siyasal yapısı üzerine ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış birçok makalesi bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi'nin yanında İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi ve Bahçeşehir Üniversitesi'nde de konuk öğretim üyesi olarak dersler vermiştir.

NAMIK SINAN TURAN
PORTEDE SAKLI TARİH
TOPLUMSAL TARİHİN MERCEĞİNDEN MÜZİK

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 703
TARİH SANAT 4

ISBN: 978-605-399-591-3

1. BASKI İSTANBUL, EKİM 2022

© İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ İŞLETMESİ
YAZIŞMA ADRESİ: HACIAHMET MAHALLESİ, PİR HÜSAMETTİN SOKAK, No:20, 34440, BEYOĞLU / İSTANBUL
TELEFON: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / FAKS: 0212 216 24 15 • SERTİFİKA No: 51672

www.bilgiyay.com
E-POSTA yayin@bilgiyay.com
DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

YAYINA HAZIRLAYAN CEM TÜZÜN
TASARIM MEHMET ULUSEL
DİZGİ VE UYGULAMA GÖRKEM DİDEM ÖZTUNCER
KAPAK GÖRKEM DİDEM ÖZTUNCER
BASKI VE CİLT İHLAS GAZETECİLİK A.Ş. MERKEZ MAH. 29 EKİM CAD.
İHLAS PLAZA No:11 A/41 BAHÇELİEVLER, İSTANBUL TEL: 0 212 454 30 00 • SERTİFİKA No: 45589

İSTANBUL BİLGİ UNIVERSITY LIBRARY CATALOGING-IN-PUBLICATION DATA
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ KATALOGLAMA BÖLÜMÜ TARAFINDAN KATALOGLANMIŞTIR.

Names: Turan, Namik Sinan, 1972- author.
Title: Portede saklı tarih : toplumsal tarihin merceğinden müzik / Namik Sinan Turan.
Description: İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2022. | Includes bibliographical references and index.
Series: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 703. Tarih Sanat; 4.
Identifiers: ISBN: 9786053995913 (paperback)
Subjects: LCSH: Music --Turkey --History and criticism. | Music --Turkey --History. | Music --Turkey --17th century --History and criticism. | Music --Turkey --18th century --History and criticism. | Music --Turkey --19th century --History and criticism. | Music --Turkey --20th century --History and criticism.
Classification: LCC: ML345.T8 T87 2022

NAMIK SİNAN TURAN

**PORTEDE SAKLI TARİH
TOPLUMSAL TARİHİN MERCEĞİNDEN MÜZİK**

İçindekiler

ix Önsöz

1 BİRİNCİ KISIM Geçmiş Zamanlar, Sesler ve Portreler

- 3 1 Teori ve Gündelik Yaşamın Pratiği Arasında Erken İslâm Toplumunda Müzik
- 17 2 Selçuklu Anadolu'sunda Kültürel Yaşam ve Müziğin Rolü
- 29 3 Mevlevîlikte Aşkın Estetik Tezahürü Semâ ve Müzik
- 39 4 Osmanlı Toplumunda Müziğin Sosyokültürel Dinamikleri
- 59 5 17. Yüzyılda Osmanlı Tasavvuf Ritüelinde Semâ, Devran ve Müziğin Püritenizmle İmtihani
- 93 6 17. Yüzyıl Osmanlı Kültüründe Bir Umman: Mustafa İtrî
- 99 7 Seyyah-ı Âlem Evliya Çelebi'nin Batı Müziği İzlenimleri
- 107 8 Osmanlı Müzik Kültürünün Aktarımında Ali Ufki Bey'in Katkısı
- 119 9 Bir 18. Yüzyıl Entelektüelinin Portresi: Dimitri Kantemir
- 129 10 Osmanlı 18. Yüzyılında Müziğin Kamusal Temsili

153 İKİNCİ KISIM Değişimin Dinamizmi ve Müzikal Yansımaları

- 155 11 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültürel Dönüşümlerin Müziğe Yansımaları
- 183 12 Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yüzyılında Batılılaşmanın ve Değişimin Sembolik Ögesi Müzik
- 189 13 Franz Liszt Dersaadet'te (1847)
- 199 14 "Saye-i lutfunda âlem eylesin zevk-u safa": Son Dönem Osmanlı Kültür Yaşamı İçinde Opera

- 209 15 Opera Tutkunu Bir Halife-Sultan: II. Abdülhamid
- 221 16 Şark'ın "Oryantalleştirilişi"nde Müziğin Araçsalığı
- 233 17 19. Yüzyılda İmparatorluk, Kolonyalizm ve Opera: Verdi'nin Aida'sında Antik Mısır'ın Sunumu
- 257 18 Bernard Lewis'in Düşündürdükleri: Oryantalizmin, Çok Seslilik ve Demokrasi Kurgusu
- 265 19 Geçiş Yüzyılında İstanbul'da Toplumsal Değişimin Müzikal İzdüşümü
- 285 20 Erken Cumhuriyet Döneminde Ulusal Kimliğin Opera Sahnesinde Kurgusu: Özsoy

313 ÜÇÜNCÜ KISIM Doğu'dan Batı'ya Müziğin Serencamı

- 315 21 Mısır Kimliğinin Kültürel Sembolü Ümmü Gülsüm'ün Müzikal Mirası
- 353 22 Lübnan'da Ulusu Müzikle Tasvir Etmek: Feyruz ve Rahbani Kardeşler
- 393 23 Şerif Muhiddin Targan'a Saygı Duruşu: Bir Virtüozun Penceresinden Müziğin Son Yüzyılına Bakış
- 405 24 Necdet Yaşar: Müzikle Varolmanın İfadesi
- 411 25 Dünya Operasının La Diva Turcası: Leyla Gencer
- 421 26 Bir Müzikal Fenomen Olarak Maria Callas İmajı
- 439 Kaynakça
- 473 Dizin

*Hayattaki duruşuna, güçlü şahsiyetine
hayranlık duyduğum anneme sevgiyle...*

Önsöz

Postkolonyal çalışmalara büyük katkı sağlayan karşılaştırmalı edebiyat profesörü Edward W. Said, müziğin de edebiyat gibi toplumsal ve kültürel bir ortamda yapıldığını ama aynı zamanda, varlığı yadsınamayacak biçimde bireysel performans, alımlanma veya üretim şartlarına bağlı bir sanat olduğuna işaret ederken son derece haklıdır. Onu şaşırtan nokta, sözgelimi bir bestecinin eserlerini ya da klasik formun yapısını araştırırken, bunların fiilen ideoloji ya da toplumsal uzam veya iktidar veya bireysel egonun oluşumuyla bağlantısının kurulamamasının yetkin araştırmacıların eleştirel dikkatinden kaçması ya da bu bağlantıların onlar tarafından fiilen son derece az kuruluyor olmasıdır. Said, hem piyanist-icracı kimliğiyle hem de yetkin bir sosyal bilimci olarak müzik yazarlığı alanındaki yapıtlarıyla böyle bir eleştiri getirme lüksüne sahiptir şüphesiz. Nitekim onun da işaret ettiği gibi Theodor Adorno, klasik Batı müziği hakkında bu büyük meselelere el atmış son düşünür olabilir. Carl Dahlhaus, Adorno'nun çizgisini ustasından daha kapsamlı biçimde sürdürmüşse de bu isimlerin çalışmaları diğer müzikologlar için ortaya koydukları önermelerle yüzleşmek ve en iyi eserlerinin teorik genişliğine ve bilgece kapsamına gıpta etmekten ziyade, zaaflarına işaret etmenin ötesine geçememiştir.¹ Müziğin içinde üretildiği toplumsal koşullar, tarihî kırılma dönemlerinde ne şekilde etkilendiği meselesi bir tarihçi için olağanüstü bir malzemeyle karşılaşmak anlamını taşıyor. Tarihi, yalnızca yüzlerce yıl öncesinde yaşanmış olay ve olguları, nihayet onların tanıkları-

¹ Edward W. Said, *Musical Elaborations*, (New York: Columbia University Press, 1991): XIV-XVII.

nı arşivin tozlu rafları arasında gün ışığına çıkarılmaya bekleyen belgelerin satır aralarında keşfetmeye çalışmak araştırmacılar için her zaman eksiksiz bir tablo sunmayabilir. Özellikle toplumsal tarih araştırmalarında kültürel kurum ve kaynakların sağladığı bakış açısı zengin bir malzeme stoku ortaya koyabilir. Aynı durum iktisat tarihi ve düşünce tarihi çalışmaları için de geçerlidir. Sabri Ülgener, Osmanlı üretim ilişkileri ve iktisadi düşüncesi üzerine yaptığı ufuk açıcı çalışmalarında divan şiirini veri almış, böylelikle şairlerin açtığı kapıdan Osmanlı düşünce yapısının beslendiği kaynak ve geleneklere erişmeyi başarmıştır.

Ağırlıklı olarak Osmanlı politik tarihi çalışan bir tarihçiye müzik üzerine düşünmeyi ve çalışmayı cazip kılan birçok etken olabilir. Her şeyden önce akademik eğitimini aldığınız, teknik anlamda vâkıf olduğunuz bir konuyu, asıl çalışma konunuzla buluşturabilmek çok da yadırgatıcı değildir. Bunun yanında kaynaklar ve belgeler üzerinden yüzyıllar arası seyahat eden bir akademisyenin bu yolculuğu o yüzyıllara ait müziklerle paylaşması yaptığı işi daha zevkli hâle getirebilir. Paul Griffiths'un ifadesiyle zamandan oluşan müzik, zamanın içinde seyahat edebilir. Söz gelimi bir Beethoven senfonisinin çalınması, iki yüzyıl önceki zamanın tüm yapısını önümüze getirecektir. Müzik geçmişten bugüne bizlere sıra dışı bir dolaysızlıkla ulaşarak, kendisini zihin ve duygularımıza kabul ettirir. Dinleyiciyi farklı bir yüzyıla taşıyarak o zamanı olduğu gibi yaşatır. Bu sayede zaman içindeki süreklilikleri, düşünce ve duygu sürekliliğini anlatabilir. 18. yüzyıl Osmanlı toplumunun yaşadığı değişimleri müziğin evrimi üzerinden okuyabilmek yalnızca toplumun beğeni kalıplarının, zevklerin nasıl değiştiği konusunda değil, zamanın ruhunu anlayabilme açısından da benzersiz bir deneyimdir. Leyla Gencer, bir röportajında söylediği rollerin karakterlerini ve iç dünyalarını doğru yansıtabilmek için opera yapıtının konusunun geçtiği yüzyılı araştırdığını, o konuda kitaplar okuduğunu, dönemin şiirine ve kültür tarihine daldığını belirtir. Bu yaklaşım elbette müziğin içinde üretildiği zamanın ve sosyokültürel koşulların onun üzerindeki belirleyiciliğine işaret eden hassas bir tavidir. Kantemir'in müziği hakkında çalışan birinin o müziğin üretildiği toplumsal şartları ve yapıyı bilmesi, döneme dair bir farkındalığı olması elbette sanatsal ifadesine yansyacaktır. Bunun gibi bir tarihçi için *portede saklanmış tarihin* izini sürmek, farklı yüzyıllar ve coğrafyalarda yaşanan sosyal ve iktisadi olayların müzik kültürü üzerindeki etkilerini anlamaya çalışmak, üzerinde çalıştığı toplumu ve dönemi zihinde canlandırabilmede yardımcı

olabilir. İnsanlar arasındaki en önemli iletişim araçlarından biri olan müzik, böylelikle hiçbir şekilde yaşayamayacağımız bir dönemin ruhunu anlayabilmenizi sağlayacaktır. Bunun nedeni müziği şekillendiren şeylerin, üretildiği toplumun kültürel özellikleriyle yakın ilişkisidir.

Portedeki yer alan ve o dili bilmeyenler için kaligrafik ve estetik görünümü dışında hiçbir anlam ifade etmeyen müzik, aslında seslerden örülür bir kültür evreninin en önemli anahtarlarından biridir. Yahya Kemal'in Tanburî Cemil Bey'in müziğinin daha önce yabancı olduğu kendi kültür evrenine girmesinde en etkili vasıta olduğunu belirtmesi bu açıdan elbette önemlidir. Söz konusu itiraf bize müziğin bir habitusu olduğu konusunda tekrar düşünme fırsatı veriyor. Müziğin toplumsallığı onun içeriği üzerinde belirleyicidir. Her koşulda iktidar ilişkilerini anlamamızı sağlayabilir. Müzik, iktidar tarafından kontrol altına alınıp, ideolojiye hizmet eden bir araç olarak kullanılabilmesinin yanında iktidara karşı direnmenin aracına da dönüşebilir. Böylelikle bireyi iktidarın belirlediği kültürel kodların ötesine taşıyabilir. Bazen de ulus devletlerin kuruluş süreçlerinde olduğu gibi kimlik inşasının birleştirici unsurları arasında tasarlanabilir. Hangi amaca hizmet ederse etsin yaşadığı dönemin izleri müziğin ruhuna işler. Kimi zaman statükonun destekçisi kimi zamansa iktidarlara karşı direniş yollarının unsuru olabilir. Devrimler çağı Avrupa'sında yaşayan Beethoven'de ya da Risorgimento umudunun gerçeğe dönüştüğü İtalya'da, yaptığı operalarda kullandığı tarihî temalarla birleşme sürecine destek veren Giuseppe Verdi'nin müziğinde dönemin coşkusu, umutları, zaferleri ya da hayal kırıklıkları açıkça hissedilir. Feyruz'un müziğinde Lübnan'da yaşanan trajedinin ya da umudun izleri görülür. Tüm bunlar müziği melodik yapısının ötesinde toplumun kültürel kodlarına referansla anlaşılacak bir malzemeye dönüştürür.

1990'ların sonlarından itibaren Osmanlı siyasi kültürü üzerine çalışan ve Türk modernleşmesinin sosyokültürel seyri üzerine dersler veren bir akademisyen olarak müzikle ilişkim hep çok yakındı. Müzik ve toplumsal değişim arasındaki ilişkiye dair ilgim yüksek lisans tezimi bu konuda yazmama imkân sağladı. Söz konusu ilgi sonraki dönemde de sürdü. Örneğin zorunlu dersler kapsamında servis dersi olarak verdiğim Türk Devrim Tarihi ya da Uygarlık Tarihi gibi derslerde bilindik içeriklerin ötesinde toplumsal ve kültürel tarih perpektifinden meseleleri ele alır ve her ders sonunda yanımda götürdüğüm görsel ve işitsel malzemeyi kullanır, "1930'lu yıllarda büyükane ve büyükbabalarımız radyoları açtığında hangi müzikleri dinlerlerdi, favo-

rileri olan müzisyenler hangileriydi? Hiç düşündünüz mü?” diye sorardım. Sonra da o yıllara ait bazen bir film sahnesi ya da bir taş plaktan dönemin ünlü seslerini, müziklerini dinletirdim. Mutlaka öğrencilerimin izlenimlerini ve tepkilerini takip ederdim. Bir defasında 1950’lerin Türkiye’sini konuşurken Yurttan Sesler Korosu ve Neriman Altındağ’dan bir uzun hava dinletmiştim. Ders sonunda kürsünün önünde biriken öğrenciler o kaydı benden istemişlerdi. Söz konusu deneyim son derece heyecan verici ama bir o kadar da şaşırtıcıydı. Bu önemli sesleri ve müzisyenleri hiç tanımıyor olmaları bende hayal kırıklığı yaratmıyor değildi. 1970’lere doğru gelindiğinde durum değişiyordu. Dönemin popüler ya da politik içerikli müzikleri öğrencilerin en azından bir kısmı tarafından tanınıyordu. Müzikler üzerinden Türkiye ve Avrupa tarihinin gelişim sürecinin izini sürmek öğrenciler için son derece öğretici ve yaratıcı oluyordu. Fransız Devrimi ve Napolyon üzerine konuşurken Beethoven’in Eroica’sından bölümler dinlemek, Tchaikovsky’nin 1812 uvertürünü kullanmak savaşan ordular, büyük askerler ve diplomasi masasında imparatorluklarını kurtarmaya çalışan yetenekli diplomatların yanında müzisyenlerin, şairlerin ve ressamların da bu sancılı sürecin aktörleri olduğu gerçeğini hatırlamamızı sağlıyordu. Osmanlı diplomasisi üzerine konuşurken, minyatürler eşliğinde elçi marşı ya da Ali Ufki Bey’de yer alan cülus marşını dinlemek öğrenciye o dünyayı tasvir etmekte daha etkili oluyordu. Aynı durum Ortadoğu tarihi üzerine yaptığımız doktora derslerinde de gözlenebiliyordu. Nasır dönemi Mısır ve Arap dünyasının birleşme hayallerini sesiyle, müziğiyle kültürel anlamda gerçeğe dönüştürebilen Ümmü Gülsüm gibi güçlü bir sanatçının varlığı, öğrencilerin zihnindeki birçok ön yargıyı sorgulamaya açabiliyordu. Bütün bu deneyimler müziğin toplumsal tarihi üzerine yazma konusunda bir istek uyandırdı ve nihayetinde bu kitabı meydana getiren çalışmalar ortaya çıktı. Şüphesiz ele aldığım ve hepsi bir siyasi tarihçinin gözünden biçimlenen yazılarımın incelediği konuda son sözü söylediği ve tüketici olduğu gibi bir ütöpik iddia söz konusu değil. Bunların hepsi bir dönemi ve süreci anlayabilmek için yanıtını aradığım soruların neticesinde kaleme alındılar. Belki oluşturacakları ilhamla başka araştırmacılar ve akademisyenler tarafından da geliştirilecekler. Nitekim son yıllarda Türkiye’de müzikoloji konusunda yaşanan ve yakından takip ettiğim gelişmeler müzikbilimciler arasında da meselelerin daha disiplinler arası bir bakış ve zengin bir teorik okumayla ele alındığını gösteriyor. Dileyelim yakalanan bu ivme süreklilik içinde gelişsin böylelikle kültür tarihi araştırmalarında

müzikolojik kaynaklara daha sık atıf yapılır olsun. Osmanlı tarihçiliğinin uluslararası alandaki en önemli ismi Prof. Dr. Halil İnalçık Hoca'nın uzun ve verimli akademik yaşamının son yıllarında sanat ve himaye üzerine yaptığı çalışmalar ve meclis kültürü üzerine ufuk açıcı eserinin başka tarihçiler için de örnek oluşturduğu inkâr edilemez. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte kültür tarihinin ihmal edilmiş başlıkları üzerine yapılacak çalışmalar müzik konusunda yeni yaklaşım ve teorik tartışmaları literatüre kazandıracaktır. İktisat, siyaset, din, toplumsal kültür ve ideolojinin müzik üzerindeki etkileri ancak çok boyutlu ve disiplinler arası bakış açısıyla ele alınacak çalışmalarla yorumlanabilir. Üç bölüm olarak tasarladığım ve *Portede Saklı Tarih* ismini verdiğim çalışmamın amacı bu yolda kendi üretimimi okurlarla paylaşabilmek.

Her çalışmada yazara ilham ve güç veren, karşılaştığı zorlukları aşmada motivasyon sağlayan gizli kahramanlar vardır. Onlara teşekkür yazar için zevkli bir görev ve borçtur aynı zamanda. İlk olarak müzik tarihi üzerine yaptığım çalışmalarımı bir kitaba dönüştürmem konusunda bana sürekli sorumluluk yükleyen ve bunu aksattığımı düşündüğü zamanlarda ise aramızdaki güçlü dostluk ve bağlılığı kullanıp açıkça baskı uygulayan çok değerli dostum, hocam Prof. Dr. Nuray Mert'e teşekkür ederim. Nuray Hoca gibi üzerimde baskı ve sorumluluk oluşturup, sürekli olarak bana bu kitabı yapmam için cesaret veren değerli dostum ve son yıllarda müzikoloji konusundaki çalışmalarımı ilgiyle takip ettiğim, beraber çok keyifli kültür tarihi sunumları yaptığımız sevgili kardeşim Doç. Dr. Bilen Işıktaş'a teşekkür benim için zevkli bir görev. Hemen her çalışmamda bana görüşleriyle katkı yapan, birlikte akademik hayata ilk adımları attığımız, zor ve güzel günleri aşarak bugüne geldiğimiz değerli dostum Prof. Dr. Adil Baktıaya'nın değerli görüş ve önerileri de birçok açıdan bana yol gösterdi. Ne kadar teşekkür etsem az. Var olsun. Birlikte ortak dersler yaptığımız, müzik ve kültür tarihi konularında İstanbul'un muhtelif yerlerinde iz sürdüğümüz, genç ve en verimli olacağı dönemde kaybettiğimiz çok değerli müzikolog dostum Prof. Şehvar Beşiroğlu'yu müzik konulu böyle bir çalışmada sevgi ve saygıyla anmak benim için hüznü ama aynı zamanda yerine getirilmesi gereken bir görev. Yıllar önce bana hazırladığım yüksek lisans tezini büyük bir ilgiyle takip edilen dersinde sunma fırsatı veren, her fırsatta beni destekleyen, akademiye adım atmamda itici güç olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Bülent Tanör'ü de saygı ve rahmetle anıyorum. Bilinçaltımda onun bu teşvikinin

çok önemli yeri olduğuna inanıyorum. Aynı şekilde müzik tarihi sunumlarımı farklı platformlara taşımamda cesaretlendiren, böylelikle daha görünür olması için fırsat yaratan çok kıymetli hocam Prof. Dr. Fatmagül Berktaş'a teşekkürlerimi sunuyorum. Başım teknolojiyle her sıkıştığında imdada yetişen, yaptığım müzik tarihi sunumlarında içten desteğiyle yanımda yer alıp işi daha sık bir hale getirmemi sağlayan, kitabın hazırlanma sürecinde adeta bir editör gibi büyük titizlikle çalışıp, desteğini esirgemeyen sevgili öğrencim, genç meslektaşım Uğur Altuntaş'a ve fevkalade icrası, engin bilgisiyle derslerimizi teşrif eden kıymetli kardeşim, meslektaşım Dr. Bekir Şahin Baloğlu'ya teşekkür yine yerine getirilmesi gereken zevkli bir görev. Her zaman olduğu gibi bu kitabımda da görsel içerik konusunda yardımlarını gördüğüm çok kıymetli ağabeyim Ersu Pekin'e şükran borçluyum. Bir özel teşekkür de İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları editörü kıymetli dostum Cem Tüzün ve kitabın hazırlanmasındaki özeni ve içten yardımları için Görkem Didem Öztuncer'e... Her zaman olduğu gibi yakın ilgi ve özenleri için şükranlarımı sunuyorum. Dostlarımin ve beni her zaman daha iyisini yapma konusunda yüreklendiren öğrencilerimin beklentilerine karşılık verebilmek en büyük arzumdur.

Namık Sinan Turan
İstanbul-Şubat 2022

BİRİNCİ KISIM
Geçmiş Zamanlar, Sesler ve Portreler

III. Ahmet'in şehzadelerinin sünnet düğününde
Ok Meydanı'nda padişahın müzik dinlemesi.
Surname-i Vehbî'den Nakkaş İbrahim'in resmi.
TSMK A594, y. 106b.

Teori ve Gündelik Yaşamın Pratiği Arasında Erken İslâm Toplumunda Müzik

New York'ta yayımlanan 12 Aralık 1928 tarihli *Telegraph* gazetesinde yer alan bir haber oldukça ilgi çekiciydi. Buna göre 13 Aralık 1928'de yani bir gün sonra eski Mekke emiri Ali Haydar Paşa'nın oğlu Şerif Muhiddin'in vereceği konser duyurularak sanatçının eski bir Arap enstrümanı olan ud ile resital vereceği ve ayrıca çello ile klasik müziğin önemli isimlerinin eserlerini seslendireceği aktarılıyordu.¹ Haber dikkat çekiciydi; çünkü Şerif Muhiddin Bey, İslâm Peygamberinin otuz yedinci kuşaktan torunuydu. Orta düzeyde bilgi sahibi bir Amerikalı için durumun sunumu son derece oryantalist bir algılamayı gösteriyordu. Onların gözünde bir Müslüman prensin müzikle uğraşması hem Doğu hem de Batı müziğinin repertuarına hâkim olması şaşırtıcı gelebilirdi.² Targan'ın varlığı yüzlerce yıllık bir şiir ve müzik geleneğinin modern çağda tecessüm etmiş hâliydi ve İslâm kültür tarihi üzerine okumalar yapan birileri için bu köklü gelenekten haberdar olmak hiç de şaşırtıcı değildi.³

1 *Telegram*, New York, 12. 12. 1928.

2 13 Aralık 1928 tarihinde Town Hall'de gerçekleşen konsere aralarında Godowsky, Heifetz, Kreisler gibi önemli sanatçıların bulunduğu dinleyiciler büyük ilgi göstermiş ve Targan "Ud'un Paganini'si", büyük bir virtüöz sanatçı olarak nitelendirilmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Bilen Işıktaş, "The Innovative Nature of Şerif Muhittin Targan's Music", *Journal of Turcologia*, vol. 8, nr. 15, (Paris 2013): 43-53.

3 Jean-Claude Chabrier, "Şerif Muhiddin Haydar Haşimi Targan, Luthiste et Compositeur", *Historie économique et sociale de l'Empire ottoman et de la Turquie*, ed. Daniel Panzac, Peeters, (Paris, 1995): 767-774.

Resim 1.1: 13. yüzyılda yaşamış olan Yahyâ ibn Mahmûd al-Wâsiti'ye ait bir tasvirde müzisyenler.

se sanatın, mitolojik bir kadro içinde yapılandığı görülmekteydi. Dolayısıyla göçebelere heykel, resim, mimari gibi alanlarda gelişme olmazken, müzikte, özellikle şiir ve söz sanatlarında büyük bir ilerleşmiş göze çarpmaktaydı. Buna en tipik örnek aşiret gelenek ve göreneğinin bütün değerlerini yansıtmamasıyla bir ayna görevi gören Arap Edebiyatı idi.⁴ Ancak müzik şiirin gölgesinde, daha geride bir noktada kalmıştı.⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*'de İslâm öncesinde Arapların şiirde ilerlemiş olmalarına rağmen müzik alanında zayıf kaldıklarını şu şekilde aktarmaktaydı: “Göçebelik tabiatın şevkiyle, şarkı ve şiirleri terane ve namerle develerini yürütmeye teşvik eder nitelikte vezinli sözlerden ve gençlerin ıssız saharalardaki bu kabilden sade ve basit olarak söyledikleri şarkılardan ibaretti. Onların bu sade ve basit namerleri, def, ney, kaval ve düdük gibi âletlerle birlikte ve raks esnasında terennüm edilen hafif şarkılar kabilinden olup, bu şarkılar tabiatlarında hafiflik meydana getirir ve neşelendirirdi.”⁶

⁴ Ilse Lichtenstadter, *Introduction to Classical Arabic Literature*, (New York: Schocken Books, 1976), 21-22, Hamilton A. R. Gibb, *Arabic Literature*, (London: Oxford University Press, 1974): 23-31.

⁵ Julian Ribera, *Music in Ancient Arabia and Spain*, (California: Stanford University Press, 1929): 31-32.

⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Z. Kadiri Ugan, c. 3, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989): 433.

İslâm öncesinde Araplar arasında müziğin yerine dair çok farklı yorumlar vardır. Eski Arap toplumunu yalnızca göçebelik üzerinden okuyanlar yerleşiklerin aksine göçebelere hayat koşulları gereği, örneğin aşiret kavgalarını, yağma ve epik temaları içeren şiirin geliştiğini ancak müziğin gelişmediğini ileri sürerler. Buna göre yerleşik toplulukların sanatta, toplumsal ilerleşimin ve tinsel değerlerin bütün hâlinde geliştiği gerek etüğün gerek-